

۶۶۶۱۰ شماره مقاله: فصلنامه
 فصلنامه پژوهش‌های زبانی و ادبی، سال نهم، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۸، صفحه ۱۰۵ تا ۱۲۲
 ۶۶۶۱۱ شماره مقاله: فصلنامه
 فصلنامه پژوهش‌های زبانی و ادبی، سال نهم، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۸، صفحه ۱۲۳ تا ۱۳۸
 ۶۶۶۱۲ شماره مقاله: فصلنامه
 فصلنامه پژوهش‌های زبانی و ادبی، سال نهم، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۸، صفحه ۱۳۹ تا ۱۵۴

دستور زبان پارسی

نگارش
 دکتر نوید فاضل

۱۱ فصلنامه پژوهش‌های زبانی و ادبی، سال نهم، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۸، صفحه ۱۰۵ تا ۱۲۲

۱۲ فصلنامه پژوهش‌های زبانی و ادبی، سال نهم، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۸، صفحه ۱۲۳ تا ۱۳۸

۱۳ فصلنامه پژوهش‌های زبانی و ادبی، سال نهم، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۸، صفحه ۱۳۹ تا ۱۵۴

۱۴ آواج (vowel)

۱۵ الفبای همخوان (consonant)

۱۶ آوازه (vowel)

۱۷ آوا (phone) و آواج گونه (allophone)

۱۸ بآ چندآوایی ترکیبی (combisynthetic variation)

۱۹ بیب چندآوایی آزاد (free variation)

۲۰ بیت (syllable)

۲۱ ت سندهی (sandhi)

۲۲ ت آ آوایی میاضی (epenthesis)

۲۳ ت سب حذف (elision)

۲۴ ت سب همگون سازی (assimilation) و ت سب حذف (elision)

۲۵ ت سب قلب (metathesis)

۲۶ ت سب دوآوازه شدن (monophthongization)

۲۷ ت سب دگرگونی (metathesis)

۲۸ ت سب دگرگونی واکه‌ای (aphony) یا گودش واکه‌های هندواروپایی (Indo-European ablaut)

۲۹ ت سب پاک‌نهاد کردن همخوان‌ها (grammatical)

۳۰ ت سب (Verner's Law)

۳۱ ج ابداع سازی (reduplication)

۳۲ رازشناسی (morphology)

۳۳ آ تکمیل (epiphene) www.givandasa.com یا www.givandasa.com

گفتارها

۲۱		دییاجه
۲۳	..... (phonology) واج شناسی	۱. نگاهی بر پایه‌های واج شناسی
۲۴	..... (phoneme)	آ. واج
۲۴	..... (consonant)	آ-آ. هم‌خوان
۲۶	..... (vowel)	آ-ب. واکه
۲۶	..... (allophone)	ب. آوا (phone) و واج‌گونه
۲۶	..... (combinative variation)	ب-آ. چندآوایی ترکیبی
۲۸	..... (free variation)	ب-ب. چندآوایی آزاد
۲۹	..... (syllable)	پ. هجا
۳۰	..... (sandhi)	ت. سندهی
۳۰	..... (epenthesis)	ت-آ. آوای میانجی
۳۳	..... (elision)	ت-ب. حذف
۳۳	..... (assimilation) و ناهم‌گون‌سازی (dissimilation)	ت-پ. هم‌گون‌سازی
۳۴	..... (metathesis)	ت-ت. قلب
۳۴	..... (diphthongization) و ساده‌سازی واکه (monophthongization)	ت-ث. دوواکه‌شدگی
۳۴	..... (mutation)	ث. دگردیسی
۳۴	..... (apophony) یا گردش واکه‌های هند و اروپایی (Indo-European ablaut)	ث-آ. دگردیسی واکه‌ای
۳۴	.....	ث-ب. واک‌دار کردن هم‌خوان‌های سایشی (grammatical alteration) بر پایه‌ی قانون ورنر
۳۵	..... (Verner's Law)	
۳۷	..... (reduplication)	ج. اتباع‌سازی
۳۸	..... (morphology)	۲. واژه‌شناسی
۳۸	..... (morpheme)	آ. تک‌واژ

۴۰۱	۱۵-۶. منادا (vocative)
۴۰۳	۱۶. میانجی (conjunction)
۴۰۳	آ. میانجی اضافه
۴۰۵	ب. میانجی «و»
۴۰۶	پ. میانجی هایی که از دستوری شدن ضمیرهای پرسشی پدید آمده‌اند
۴۰۶	پ-آ. میانجی «که» و «کی» (از ضمیر پرسشی «که» و «کی»)
۴۰۷	پ-ب. میانجی «کجا» (از ضمیر پرسشی «کجا»)
۴۰۷	پ-پ. میانجی «چه» (از ضمیر پرسشی «چه»)
۴۰۸	پ-ت. میانجی «چند» (از ضمیر پرسشی «چند»)
۴۰۸	ت. میانجی هایی که از دستوری شدن پیش نهشت‌ها پدید آمده‌اند
۴۰۸	ت-آ. میانجی «تا» (از پیش نهشت «تا»)
۴۰۹	ت-ب. میانجی های «چون» و «چو» (از پیش نهشت های «چون» و «چو»)
۴۰۹	ت-پ. میانجی های «مگر» و «الا» (از پیش نهشت های «مگر» و «الا»)
۴۰۹	ث. میانجی هایی که از دستوری شدن ادات پدید آمده‌اند
۴۰۹	ث-آ. میانجی «یا» (از ادات «یا»)
۴۱۰	ث-ب. میانجی «اگر» (از ادات «اگر»)
۴۱۱	ج. میانجی «بل»
۴۱۲	۱۷. هم‌پایگی (coordination) بندهای جمله‌ای
۴۱۳	آ. هم‌پایگی پیوندی (copulative coordination)
۴۱۶	ب. هم‌پایگی تفکیکی (disjunctive coordination)
۴۱۸	پ. هم‌پایگی تقابلی (adversative coordination)
۴۱۹	ت. هم‌پایگی افزایشی (escalative coordination)
۴۲۱	ث. هم‌پایگی سببی (causal coordination)
۴۲۱	ج. هم‌پایگی پیش‌رو (progressive coordination)
۴۲۲	۱۸. ناهم‌پایگی (subordination) بندهای جمله‌ای
۴۲۴	۱-۱۸. بند نشان‌بخش (relative clause)
۴۲۵	آ. ضمیر موصولی (relative pronoun)
۴۲۵	آ-آ. بند نشان‌بخش بی ضمیر موصولی
۴۲۷	ب. جای‌گاه بند نشان‌بخش
۴۲۷	پ. افکندن میانجی
۴۲۹	ت. نمود شناختی کانون نشان
۴۲۹	ث. وجه بند نشان‌بخش

۳۵۸	آ. مفعول مستقیم (direct object)
۳۵۹	آ-آ. ساختار مفعول مستقیم
۳۶۰	آ-ب. مفعول کنشی (actional object)
۳۶۱	ب. مفعول بهره‌ور (beneficative object)
۳۶۳	پ. مفعول بهره‌بخش (separative object)
۳۶۴	ت. مفعول رویارویی (junctive object)
۳۶۴	ث. مفعول عطفی (respective object)
۳۶۵	ج. مفعول ملکی (possessive object)
۳۶۷	۴-۱۵. قید (adverbial)
۳۶۷	آ. قید مکان (locative adverbial)
۳۷۰	ب. قید زمان (temporative adverbial)
۳۷۱	پ. قید خاست‌گاه (origative adverbial)
۳۷۳	ت. قید جهت (directive adverbial)
۳۷۶	ث. قید تحدید (limitative adverbial)
۳۷۷	ج. قید روانی (imperfective adverbial)
۳۷۹	چ. قید کمیّت (quantificative adverbial)
۳۸۰	ح. قید کیفیت (modal adverbial)
۳۸۳	خ. قید ابزار (instrumental adverbial)
۳۸۴	د. قید همراهی (comitative adverbial)
۳۸۵	ذ. قید سبب (causal adverbial)
۳۸۷	ر. قید هدف (final adverbial)
۳۸۹	ز. قید استثنا (exceptional adverbial)
۳۹۰	ژ. قید شرط (conditional adverbial)
۳۹۱	س. قید تنش (concessive adverbial)
۳۹۲	ش. قید کنش‌گر (auctorial adverbial)
۳۹۲	ص. قید تأکید (accentual adverbial)
۳۹۴	ض. قید هش‌دار (invocative adverbial)
۳۹۵	ط. قید تردید (disjunctive adverbial)
۳۹۶	ظ. قید نفی (negative adverbial)
۳۹۷	ع. قید کانون (focal adverbial)
۳۹۸	غ. قید افزایش (additive adverbial)
۳۹۸	۵-۱۵. مسند (predicative complement)

۴۷۲	ب. پس‌وند /-æk/.....
۴۷۳	پ. پس‌وندهای /-ɒ/ و /-ɒk/.....
۴۷۴	ت. پس‌وندهای /-ɒn/ و /-gɒn/ و /-gɒnə/ و /-gɒne/.....
۴۷۴	ث. پس‌وند /-i/ از ریشه‌ی پارسی میانه‌ی /-ik/ و پس‌وندهای /-in/ و /-inæ/ و /-ine/.....
۴۷۷	ج. پس‌وند /-i/ از ریشه‌ی پارسی میانه‌ی /-ih/ و /-eh/.....
۴۷۸	چ. پس‌وند /-ijzæ/ و /-ijze/.....
۴۷۸	ح. پس‌وند /-om/.....
۴۷۹	خ. پس‌وندهای کنش‌ساز.....
۴۸۱	د. پس‌وندهای ساختن صفت کنش‌گر.....
۴۸۲	ذ. پس‌وندهایی که برای پیشه‌ها نام می‌سازند.....
۴۸۳	ر. پس‌وندهای ساختن اسم مکان.....
۴۸۴	ز. پس‌وندهای ساختن اسم ابزار کنش.....
۴۸۴	ژ. پس‌وندهای ساختن اسم تصغیر.....
۴۸۵	س. دیگر پس‌وندهای صفت‌ساز.....
۴۸۶	ش. دیگر پس‌وندهای اسم‌ساز.....
۴۸۷	۱-۲۰. پس‌وندهای دندانی (dental suffixes).....
۴۹۱	۲-۲۰. پس‌وندهای تصریفی (inflectional suffixes).....
۴۹۱	آ. پس‌وندهای نمود شمارشی.....
۴۹۴	ب. پس‌وندهای نمود قیاسی.....
۴۹۵	پ. پس‌وندهای نمود مفعولی.....
۴۹۷	جدول فعل‌های ناخودایستا در زبان پارسی.....
۵۹۳	واژه‌نامه.....
۶۰۳	سیاهه‌ی عنصرهای زبانی.....
۶۱۵	دفترنامه.....

۴۳۰	ج. بند تناسبی (proportional clause).....
۴۳۱	۲-۱۸. بند جستاری (content clause).....
۴۳۲	آ. افکندن گماشته و میانجی.....
۴۳۳	ب. جای‌گاه بند جستاری.....
۴۳۳	پ. وجه بند جستاری.....
۴۳۴	ت. نقل قول غیر مستقیم (indirect discourse).....
۴۳۵	ث. فعل‌های وجهی (modal verbs).....
۴۳۵	ث-آ. فعل‌های وجهی لازم.....
۴۳۹	ث-ب. فعل‌های وجهی متعدی.....
۴۴۵	ج. دستوری شدن بند جستاری به بند سبب.....
۴۴۶	۳-۱۸. بند پیرو در نقش کانون پیش‌نهشت یا پرداخت.....
۴۴۷	آ. بند پیرو در ساختار منادا.....
۴۴۷	ب. بند پیرو در ساختار قید تحدید زمانی.....
۴۴۸	پ. بند پیرو در ساختار قید کیفیت.....
۴۴۹	ت. بند پیرو در ساختار قید سبب.....
۴۵۰	۴-۱۸. بند قیدی (adverbial clause).....
۴۵۱	آ. بند زمان (temporal clause).....
۴۵۳	ب. بند خاست‌گاه (origative clause).....
۴۵۳	پ. بند تحدید (limitative clause).....
۴۵۴	ت. بند سبب (causal clause).....
۴۵۶	ث. بند هدف (final clause).....
۴۵۸	ج. بند شرط (conditional clause).....
۴۶۱	چ. بند تنش (concessive clause).....
۴۶۳	۱۹. پیش‌وند (prefix) و پیراوند (circumfix).....
۴۶۴	آ. دگرگونی قید به صفت.....
۴۶۵	ب. پیش‌وندهای تصریفی.....
۴۶۵	ب-آ. پیش‌وند /-be/.....
۴۶۵	ب-ب. پیش‌وند /-næ/ و تک‌واژه‌گونه‌هایش.....
۴۶۷	ب-پ. سندهای هایی که هنگام افزودن پیش‌وندهای تصریفی رخ می‌دهند.....
۴۷۰	پ. پیش‌وند /-hæm/ و پیراوند /-i/ ~ /-hæm/.....
۴۷۱	۲۰. پس‌وند (suffix).....
۴۷۱	آ. پس‌وند /-æ/ و /-e/.....

اما باید دانست که تصحیح متون جز با مراجعه به کتب لغت و اطلاع بر قواعد صرف و نحو زبان مشترک نیست. پس در این صورت دو لازم آید: دستور و لغت را نباید بدون کرد، زیرا معنی متون چاپ نشده متون را نباید تصحیح کرد، زیرا لغت و دستور زبان تدوین نگردیده است. تا عقل سلیم حکم می‌کند که با مراجعه به متون نظم و نثر چاپ‌شده و نسخ خطی - تا آن جا که مشهور است - و با استفاده از نشانه‌های گذشتگان و معاصران شرقی و غربی دستور زبان و لغت تدوین شود، و همین دستور و لغت در تصحیح متون مورد استفاده

۱. واج (phoneme)

۱. نگاهی بر پایه‌های واج‌شناسی (phonology)

در این گفتار تنها به اندازه‌ای به واج‌شناسی و آواشناسی می‌پردازیم که در پژوهش‌های دستوری به آن نیاز باشد. برای آگاهی ژرف‌تر دفترهای زیر را پیش‌نهاد می‌کنیم:

- ثمره، یدالله. *آواشناسی زبان فارسی - آواها و ساخت هجایی آوا*. چاپ یکم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۴.
- باقری، مه‌ری. *واج‌شناسی تاریخی زبان فارسی*. چاپ یکم، تهران: نشر قطره، ۱۳۸۰.

آوانگاری این دفتر بر پایه‌ی دستورهای انجمن جهانی آواشناسی

(“International Phonetic Association”, IPA = <http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa>) انجام

گرفته است، که بخش پارسی آن به کوشش پروفیسور اِلمار تِنْدَس و دکتر محمدرضا مجیدی در انستیتوی آواشناسی، زبان‌شناسی عمومی و هند و اروپایی دانشگاه هامبورگ فراهم آمده:

Journal of the International Phonetic Association 21 (1991), 96-98. Reprint in: *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: University Press 1999, S. 124-125.

پژوهش آواشناسی دانشگاه هامبورگ تنها بر روی زبان امروزی دانش‌آموختگان تهران انجام گرفته. از این رو در این دفتر برای گسترش دادن بر گویش‌های افغانستان و تاجیکستان و نیز گویش‌های کهن پارسی نشانه‌های دیگری از الفبای جهانی آواشناسی <http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/IPAlab/IPAlab.htm> نیز به کار رفته‌اند.

آوانگاری کهن‌تر “Americanist phonetic notation” = APA امروزه جای خود را بیشتر به الفبای جهانی آواشناسی داده، با این همه در دفترهای مرجعی که در ایالات متحده‌ی آمریکا به چاپ می‌رسند (به ویژه دانش‌نامه‌ی ایرانیکا <http://www.iranicaonline.org>) به چشم می‌خورد.